

Prijspenning Tentoonstelling van Nederlandsche en Koloniale Nijverheid Arnhem 1879

N. van der Waals (1852-1930) en J. Elion (1840-1893)

Rijksmuseum
Amsterdam

1879. Brons, gegoten, diam. 5 cm, gewicht 48,98 gr.

Gesigneerd linksonder: *N.V.D. WAALS INV.*; rechtsonder: *J. ELION F.*

Herkomst: legaat aan de Vereniging Rembrandt, geschonken aan het Rijksmuseum.

Penning Watersnood 1953

L.O. Wenkebach (1895-1962) (ontwerp), Koninklijke Begeer Voorschoten (uitvoering),

1953. Zilver, gegoten, diam. 6 cm, gewicht 67,05 gr.

Gesigneerd kz midden: *W*; kz onder: *PK* (ineen).

Herkomst: legaat aan de Vereniging Rembrandt, geschonken aan het Rijksmuseum.

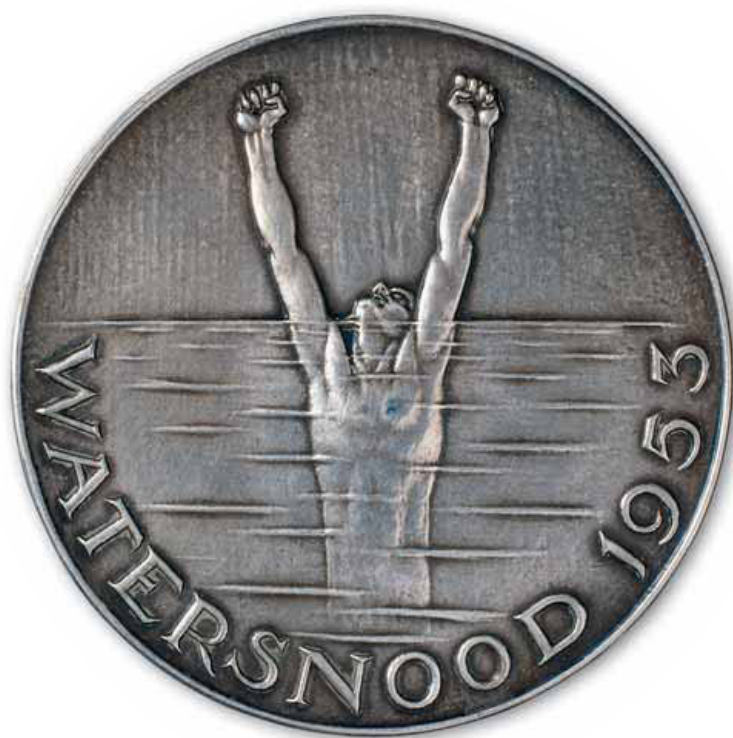
Door een legaat kreeg de Vereniging Rembrandt onlangs de beschikking over 26 door een particulier verzamelde historische penningen. Een deel daarvan vormde een aanvulling op de collectie penningen die beheerd wordt door het Rijksmuseum, en is door de Vereniging Rembrandt aan het museum geschonken. Het gaat om 17 historische penningen. Vergeleken met de omvang van de bestaande collectie is dit niet zo veel, maar toch gaf deze schenking het museum de dankbaar aangegrepen kans een enkel gat te vullen en de verzameling recentere penningen aan te vullen. De oudste penning dateert uit 1631 en memoreert de vele overwinningen die stadhouder Frederik Hendrik in de jaren hiervoor had behaald, de meest recente is uit 1995 en werd uitgegeven ter herinnering aan het grootse Mahlerfeest dat dat jaar in Amsterdam plaatsvond. Hieruit blijkt meteen de diversiteit van gebeurtenissen die door penningen zijn vastgelegd. In dit kader worden kort twee andere penningen uit de schenking belicht, een uit 1879 en een uit 1953.

PENNINGEN IN HET RIJKSMUSEUM

Sinds 1885 beheert het Rijksmuseum Amsterdam een zeer uitgebreide collectie Nederlandse penningen, die in de decennia daarvoor bijeengebracht werd door de verzamelaar P.H. van Gelder (1822-1883). Al deze penningen hebben op een of andere manier betrekking op de geschiedenis van Nederland. De collectie is heel divers. Het belangrijkste onderdeel wordt gevormd door de zogenaamde historische penningen, penningen die zijn gemaakt om een gebeurtenis vast te leggen, zoals dat ook geldt voor de historische prenten waarvan het Rijksmuseum de eveneens oorspronkelijk particuliere collectie van Frederik Muller bezit. De historische penning is een fenomeen waarin Nederland vooral in de 17de en 18de eeuw een voortrekkerrol speelde. Nergens werden kleine en grote gebeurtenissen

ningen, prijsmedailles, reken- en armenpenningen. Een belangrijke collectie gildepenningen bezit het Rijksmuseum dankzij een schenking in 1878 door de verzamelaar F.H. Masschaupt van de door hem bijeengebrachte collectie. Alles bijeen telt de penningverzameling van het Rijksmuseum naar schatting een kleine 10.000 exemplaren. Zeker wat de historische penningen betreft kan de collectie van het Rijksmuseum, na die van het Koninklijk Penningkabinet in Leiden, als de tweede van het land worden gezien.

Ondanks de omvang en de kwaliteit van de penningen, vertoont de verzameling verscheidene lacunes. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat het museum zelf er de afgelopen eeuw nauwelijks uit zichzelf iets aan gedaan heeft om deze op te heffen. De collectie, als schenking in het

op zo grote schaal op deze manier herdacht en vastgelegd. Kunstenaars van naam, onder wie vader en zoon Lutma, hielden zich hier onder meer mee bezig. De verzameling Van Gelder omvat een fraai overzicht van deze penningkunst. In totaal telt deze collectie ongeveer 4500 historische penningen. Er zitten gouden en loden penningen tussen, maar het merendeel is van zilver of brons. De verzameling strekt zich uit van het begin van de 16de eeuw tot in de tweede helft van de 19de eeuw. Het hoeft geen verbazing te wekken dat verhoudingsgewijs de meeste penningen uit de 17de eeuw stammen.

De penningverzameling van het Rijksmuseum bestaat behalve uit deze historische penningen ook uit andere penningsoorten, zoals vroedschappeningen, brandspuitpen-

museum gekomen en niet als gevolg van een actief beleid, werd door het museum sindsdien althans in de praktijk als een afgesloten collectie beschouwd. Nooit kende het museum een aparte conservator voor deze objecten, al hebben wel verscheidene vrijwilligers en tijdelijke krachten zich hier, vaak langdurig en intensief, mee beziggehouden. Het aantal penningen uit de 20ste eeuw is desondanks steeds bescheiden gebleven en lacunes uit eerdere eeuwen bleven meestal lacunes. Gelukkig kunnen nu enkele daarvan worden opgevuld.

DE PENNING UIT 1879

In de tweede helft van de 19de eeuw floreerden in Nederland de zogenaamde industriële tentoonstellingen,

waar bedrijven en ambachtslieden hun kunnen toonden. Gangmaker en voorbeeld was de grote internationale tentoonstelling die in 1851 in Londen in het speciaal hiervoor opgetrokken Crystal Palace te zien was. De wedijver waartoe dit soort tentoonstellingen uitlokte werd beschouwd als een stimulans voor goede producten en goede ontwerpen. Het niveau van de Nederlandse (kunst)nijverheid op dergelijke internationale evenementen werd meermalen aan de kaak gesteld. Mede hierom bloeide dit soort manifestaties in Nederland na 1850 op en werd in verschillende steden het initiatief genomen om industriële tentoonstellingen te organiseren. De tentoonstelling die in 1879 in Arnhem werd gehouden was er dan ook een in een langere reeks.

Ook de Arnhemse tentoonstelling had tot doel het industriële product, zeker in Nederland een betrekkelijk recente verworvenheid, op een kwalitatief en esthetisch hoger peil te brengen. De wedstrijd hier had zelfs een internationaal karakter: Nederlandse producten moesten zich meten met buitenlandse. Wedijver zou geen echte wedijver worden als er geen prijzen te verdienen waren. Daarom werden medailles uitgegeven om de prestaties van ambachtslieden en fabrieken te bekronen. Overigens kende de Arnhemse tentoonstelling een wel erg ruimharig onderscheidingsbeleid: in de categorie meubels en huiskraad bijvoorbeeld werden maar liefst 60 van de 158 inzenders op een of andere wijze bekroond.

Op de uitgereikte penning van verdienste, waarvan het Rijksmuseum nu een bronzen exemplaar verwierf, staan een als godin getooide Europese vrouw – Nederland – en een Indonesische man – Nederlands Indië – naast elkaar. Terzijde van de vrouw zijn enkele voorwerpen te zien die het ambacht en de industrie verbeelden: een aambeeld waarop de vrouw een hamer laat rusten, een tandrad, een anker en op de achtergrond een stoommachine. Het tafereel rechts van de man, die zijn hand op de schouder van de vrouw heeft gelegd, oogt wat idyllischer. Hij staat naast enkele producten van het Indische land, terwijl op de achtergrond een huisje met palmboom is te zien. De keerzijde vertoont een met lauwerkrans omgeven cartouche waarin de naam van de winnaar kon worden gegraveerd. Dat is hier om onbekende redenen niet gedaan. Deze penning was bestemd voor deelnemers aan de nationale wedstrijd. Er is ook een penning gemaakt voor deelnemers aan de internationale wedstrijd, met een andere voorzijde, en één voor de leden van het bestuur en de jury's, met de voorzijden van de twee prijspenningen. In de collectie Van Gelder bevindt zich hiervan al een exemplaar (NG-VG-1-4319). Het ontwerp van deze penningen is van de Arnhemse tekenaar Noach van der Waals (1852-1930); de uitvoering was in handen van de in deze periode zeer actieve Amsterdamse medailleur Jacob Samuel ('Jacques') Cohen Elion (1840-1893).

WATERSNOOD 1953

De in 1925 opgerichte Vereniging voor Penningkunst geeft nog steeds jaarlijks een of meer penningen uit. Hoofddoel is zo de penningkunst zelf te bevorderen. Onderwerp van veel penningen zijn herdenkingen van bijzondere gebeurtenissen of van personen, maar er verschijnen ook penningen die hiermee geen relatie hebben en dus louter penningkunst zijn.

In het begin van de jaren vijftig gaf de Vereniging jaarlijks één penning uit. Voor 1953 betrof het een penning ter nagedachtenis van de dichteres, schrijfster en politica Henriette Roland Holst, die het jaar ervoor op hoge leeftijd was gestorven. Maar de watersnoodramp die Nederland begin 1953 trof, bracht de Vereniging ertoe om dat jaar bij wijze van uitzondering een extra penning uit te geven, mede met het doel uit de opbrengst hiervan de slachtoffers financieel bij te staan. De penning werd ontworpen door de veelzijdige kunstenaar L.O. ('Oscar') Wenckebach (1895-1962). Wenckebach schilderde, tekende, etste, maakte houtsneden en beeldhouwde. Zijn bekendste werk is ongetwijfeld het beeld *Monsieur Jacques* bij de ingang van het Kröller-Müller Museum op de Hoge Veluwe, maar ook de cent, stuiver en het dubbeltje en kwartje met de beeltenis van koningin Juliana zijn door Wenckebach ontworpen. Van deze door Koninklijke Begeer te Voorschoten gegoten penning werden 387 zilveren en 1954 (!) bronzen exemplaren verkocht, hetgeen een donatie aan het Nationaal Rampenfonds van 18.450 gulden betekende.

De penning toont een man vanaf zijn middel, die in het water staat en zijn armen omhoog strekt. Zijn hoofd heeft hij zo geheven dat zijn kin net boven het wateroppervlak uitkomt. De simpele tekst *Watersnood 1953* is voldoende om te begrijpen wat hier wordt verbeeld. Het tijdschrift van de Vereniging merkte in 1954 bovendien nog op dat *de kloeke letters van het sober opschrift voorkomen dat 't water wegvloeit van het penninggrond!* De keerzijde toont de verlossing, de redding uit een schijnbaar uitzichtloze situatie. *Wanhoopt niet* luidt de tekst, waarbinnen Noachs duif vliegt, met de olijftak in zijn snavel. De symbolische betekenis hiervan laat eveneens weinig te raden over. De zilveren penning die het Rijksmuseum nu ontving bevindt zich nog in het originele kartonnen doosje ♦

Gijs van der Ham

Geraadpleegde literatuur:

T.M. Eliëns, *Kunst Nijverheid Kunstnijverheid*, Zutphen 1990, pp. 120-122. W.K.F. Zwierzina, *Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende penningen, geslagen van 1864 tot 31 augustus 1898*, Amsterdam 1908, nr. 487. A.C. von Weiler, *Penningen geslagen of gegoten in de jaren 1935-1960* [door Koninklijke Begeer], z.p. 1960, nr. 2072. L. Tilanus, *Handzame sculptuur. De geschiedenis van de Vereniging voor Penningkunst*, Amsterdam 2000, pp. 231-233.